

นโยบายด้านทรัพยากรสินทางปัญญาสำหรับสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย

วรรณพร อารยะพันธ์¹

(Received: May 19, 2020; Revised: August 18, 2020; Accepted: August 18, 2020)

บทคัดย่อ

สังคมยุคทรัพยากรสินทางปัญญา อันมีทรัพยากรสินทางปัญญาเป็นพื้นฐานสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ สถาบันอุดมศึกษาในฐานะที่เป็นแหล่งรวบรวมองค์ความรู้ และผลิตผลงานทางวิชาการจำเป็นต้องมีการจัดการทรัพยากรสินทางปัญญาที่มีศักยภาพเพื่อนำผลงานทางวิชาการไปใช้ประโยชน์ได้อย่างสมดุลทั้งในเชิงวิชาการและเชิงพาณิชย์ สิ่งสำคัญที่มีส่วนผลักดันให้การจัดการทรัพยากรสินทางปัญญาประสบความสำเร็จก็คือนโยบายด้านทรัพยากรสินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาที่มีความสอดคล้องกับบริบท สภาพแวดล้อมทางการวิจัยและเป้าประสงค์ของสถาบัน โดยนโยบายด้านทรัพยากรสินทางปัญญาที่ดีจะต้องได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารระดับสูงไปจนถึงบุคลากรและนักศึกษา และเป็นนโยบายที่สามารถปฏิบัติได้จริง

คำสำคัญ: นโยบายด้านทรัพยากรสินทางปัญญา ทรัพยากรสินทางปัญญา สถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย

¹ อาจารย์ ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
e-mail: watsaporn@gmail.com

Intellectual Property policy for Higher Educational Institution in Thailand

Watsaporn Arayaphan²

Abstract

In intellectual-property society, intellectual property plays an important role as a foundation of economic development. Being the place for knowledge and research findings, universities need to have effective intellectual property management, so that the further utilization and development of these properties can fairly achieved. The important factor for achieving this goal is having policies on intellectual property management that are relevant to the context and the mission of universities. To create good policies, it requires cooperation among executives, staffs, and students. Moreover, the made policies must be practical.

Keywords: Intellectual Property Policy, Intellectual Property, Higher Educational Institution in Thailand

² Lecturer, Department of Library and Information Science, Faculty of Humanities, Chiang Mai University

บทนำ

จากอดีตจนถึงปัจจุบันมนุษยชาติต่างเผชิญกับความท้าทายและการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงในระบบเศรษฐกิจโลกจากสังคมเกษตรกรรม สังคมอุตสาหกรรม และสังคมสารสนเทศ (Toffler, 1980) ซึ่งก่อให้เกิดการแข่งขันทางธุรกิจระหว่างประเทศมากขึ้น จนกระทั่งในศตวรรษที่ 21 ได้มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งที่สำคัญ คือ การเข้าสู่ยุคสังคมความรู้ (Knowledge Society) หรือสังคมนวัตกรรม (Innovation Society) และสังคมทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual Property Society) (Kumar & Ellingson, 2007 ; Chareonwongsak, 2007; Maesincee, 2007) ซึ่งมีผลมาจากการพัฒนานวัตกรรม และการใช้เทคโนโลยี (Titu, Oprean, Stan, & Titu, 2017) และมีการวัดมูลค่าเศรษฐกิจจากทรัพย์สินทางปัญญา ขององค์กรที่มีการจัดการความรู้อย่างเป็นระบบ บุคลากรมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตามแนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์ (Creative Economy Industry) ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจด้วยความคิดสร้างสรรค์ ความชำนาญ ความสามารถ ตลอดจนศักยภาพในการผลิตและใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาที่เชื่อมโยงกับ ความรู้ของสังคมเป็นสำคัญ (UNCTAD, 2008; UNESCO, 2013; Howkins, 2013)

ประเทศต่างๆ ได้มีการปรับตัวเพื่อรองรับการแข่งขันที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน สำหรับประเทศไทยได้ตระหนักและให้ความสำคัญในการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งมีการกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ไว้ใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (พ.ศ. 2555-2559) ฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) และ ร่างกรอบยุทธศาสตร์ชาติระยะ 20 ปี (2560-2565) ด้วยการขับเคลื่อนประเทศโดยใช้ความคิดสร้างสรรค์ นวัตกรรมและทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขันอย่างยั่งยืน โดยการนำความรู้และ ภูมิปัญญาที่มีอยู่มาผนวกกับองค์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การวิจัยและพัฒนา เพื่อสร้างสรรค์ นวัตกรรม รวมถึงการเพิ่มมูลค่าและศักยภาพการแข่งขันให้กับสินค้าและบริการของไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนาเศรษฐกิจกระแสใหม่ (New Economy) ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ เศรษฐกิจชีวภาพ (Bio Economy) เศรษฐกิจเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรม (Creative and Culture Economy) เศรษฐกิจดิจิทัล (Digital Economy) และเศรษฐกิจเพื่อสังคม (Social Economy) ที่มีทรัพย์สินทางปัญญาเป็นพื้นฐานสำคัญ (National Reform Steering Assembly, 2016) ในการผลักดันให้องค์กรทั้งภาครัฐและภาคเอกชนให้ ความสำคัญกับทรัพย์สินทางปัญญาโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันอุดมศึกษาซึ่งเป็นหน่วยงานสำคัญในการผลิต ผลงานทางวิชาการที่ใช้ขับเคลื่อนสังคมและประเทศมาอย่างยาวนาน

ภารกิจที่สำคัญของสถาบันอุดมศึกษา คือ การผลิตบัณฑิต การจัดการเรียนการสอน การค้นคว้าวิจัย การให้บริการวิชาการแก่สังคม และการทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรม (Office of the Higher Education Commission, 2008) นอกจากนี้แล้วยังมีบทบาทที่สำคัญในการเป็นหน่วยงานที่ทำหน้าที่ของผู้ถูกจ้างและนัก ประดิษฐ์อันเกิดจากนักศึกษา บุคลากร รวมถึงการร่วมมือจากแหล่งทุนภายนอกสถาบัน (Kon, 2007) อัน ก่อให้เกิดทรัพย์สินทางปัญญาต่างๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อหน่วยงาน และมีบทบาทในการพัฒนา สถาบันอุดมศึกษาอย่างยั่งยืนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เช่น การสร้างสรรค์นวัตกรรม การส่งเสริมการ เรียนรู้ และการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศ เป็นต้น ซึ่งเป็นผลมาจาก กระบวนการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา และการใช้สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา (Titu, Oprean, Stan, & Titu, 2017) อีกทั้งในช่วงศตวรรษที่ผ่านมา บทบาทและหน้าที่ของสถาบันอุดมศึกษามีการปรับเปลี่ยนไปจาก เดิม เนื่องจากมีความร่วมมือในการสร้างความสามารถในการแข่งขันกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และ ภาคอุตสาหกรรมด้วยการวิจัยและพัฒนา ซึ่งมีการปรับบทบาทจากเดิมไปสู่ผู้ผลิตและเผยแพร่ความรู้ (Powell & Owen-Smith, 1998) ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องมีการกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งมีผลต่อ

การพัฒนาความสามารถจากกระบวนการในการถ่ายโอนความรู้จากการปฏิบัติสู่สังคม การสร้างความเป็นวิชาการจากการวิจัย รวมถึงนวัตกรรมทางการศึกษา การสร้างองค์ความรู้ใหม่และการสร้างนวัตกรรมเชิงวิชาการและเชิงธุรกิจ การสื่อสารทางวิชาการ และการถ่ายโอนความรู้โดยใช้เทคโนโลยี (Intellectual Property Office, 2010) ด้วยเหตุนี้สถาบันอุดมศึกษาจำเป็นต้องมีการวางนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่ดี รวมถึงการวิเคราะห์และประเมินของทรัพย์สินที่ไม่สามารถจับต้องได้ทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ ตลอดจนเทคโนโลยี งบประมาณ บุคลากรและนักวิจัย (Wiputhanupong, 2009) และสอดคล้องกับพันธกิจของสถาบันอุดมศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางให้หน่วยงาน บุคลากร และนักศึกษาสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งในเชิงวิชาการและเชิงพาณิชย์

1. แนวคิดทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษา

ในยุคสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge based economy) ทุกประเทศใช้ทรัพย์สินทางปัญญาทั้งทรัพย์สินที่จับต้องได้ (Tangible Assets) และทรัพย์สินที่ไม่สามารถจับต้องได้ (Intangible Assets) เป็นตัวขับเคลื่อนและสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งทรัพย์สินที่จับต้องไม่ได้ถือเป็นทุนประเภทใหม่ขององค์กรซึ่งเรียกว่า “ทรัพย์สินทางปัญญา” (Intellectual Property) (Howkins, 2013) ทั้งนี้สถาบันอุดมศึกษามีความเกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญาโดยตรงในฐานะผู้ผลิตผลงานทางวิชาการ และใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงวิชาการผ่านการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการผ่านสิ่งพิมพ์ เช่น บทความวิชาการ บทความวิจัย รายงานการวิจัย เป็นต้น (Dai & Bretschneider, 2005) เป็นส่วนใหญ่ แต่ในปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์ด้วยการยกระดับองค์ความรู้ และต่อยอดผลการวิจัยสู่การสร้างนวัตกรรมเชื่อมโยงกับภาคอุตสาหกรรม ภาครัฐและภาคสังคม โดยมีการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงพาณิชย์มากขึ้น

1.1 ความหมายของทรัพย์สินทางปัญญา

นักวิชาการ หน่วยงาน และองค์กรต่างๆ ให้คำนิยามความหมายคำว่า “ทรัพย์สินทางปัญญา” (Intellectual Property) หมายถึง การแสดงออกทางปัญญา หรือผลงานอันเกิดจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ไม่สามารถจับต้องได้ (Intangible Asset) ที่สร้างสรรค์ขึ้นจากคนในองค์กร เช่น การเรียนรู้ ประสบการณ์ ทักษะ การค้นพบ ความรู้ความชำนาญ นโยบาย และเทคโนโลยี เป็นต้น ซึ่งแสดงออกในรูปแบบทรัพย์สินที่จับต้องได้ (Tangible Asset) เช่น สิ่งประดิษฐ์ เครื่องหมายการค้า ลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร ผลิตภัณฑ์ ความลับทางการค้า เป็นต้น ที่ได้รับความคุ้มครองภายใต้กฎหมายลิขสิทธิ์ สิทธิบัตร เครื่องหมายการค้าและความลับทางการค้า (Smith, 1994; Granstrand, 1999; Hemaratchata, 2001; World Intellectual Property Organization, 2012a; The Department of Intellectual Property, 2005; Pinyosinwat, 2009)

ทรัพย์สินทางปัญญามีลักษณะแตกต่างจากทรัพย์สินทั่วไป (Hemaratchata, 2001) ดังนี้ (1) *เจตนารมณ์ของการคุ้มครอง* ทรัพย์สินทั่วไปรัฐมีหน้าที่ในทางศีลธรรมที่ต้องคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินของประชาชน แต่ทรัพย์สินทางปัญญามีการคุ้มครองด้วยหลักการของเหตุผลทั้งด้านศีลธรรมและด้านเศรษฐกิจรองรับการเปิดเผยความรู้ต่อสาธารณะ (2) *วัตถุแห่งสิทธิ* ทรัพย์สินทั่วไปอาจมีรูปร่างที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ แต่ทรัพย์สินทางปัญญามีวัตถุแห่งสิทธิที่เป็นสิ่งที่ไม่รูปร่าง ซึ่งอาจเป็นความคิด การแสดงออกซึ่งความคิด ข้อมูลต่างๆ นอกจากนี้ทรัพย์สินทางปัญญาต้องเป็นผลงานการสร้างสรรค์ทางปัญญาของมนุษย์เท่านั้น ลักษณะพิเศษที่สำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาคือ เป็นข้อมูลหรือสารสนเทศที่มีลักษณะเป็นสินค้ากึ่งสาธารณะ (quasi-public goods) ซึ่งไม่สามารถกีดกันผู้อื่นในการใช้ประโยชน์ได้ (3) *ลักษณะของสิทธิ* ทรัพย์สินที่มีรูปร่างกรรมสิทธิ์ของผู้เป็นเจ้าของจะผูกติดอยู่กับตัวทรัพย์สินเท่านั้น แต่ทรัพย์สินทางปัญญาจำเป็นต้องแยกสิทธิ

ทางกฎหมายออกจากสิ่งที่อยู่ภายใต้สิทธิ (propriety rights rather than things) ดังนั้นแม้ว่าสิ่งที่อยู่ภายใต้สิทธิจะถูกทำลาย หรือสูญหายไป จะไม่มีผลกระทบต่อสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญานั้น (4) *อายุการคุ้มครอง* ทรัพย์สินทั่วไปไม่มีกำหนดเวลาสิ้นสุด ผู้เป็นเจ้าของจะมีสิทธิในทรัพย์สินของตนตลอดไปจนกว่าทรัพย์สินนั้นจะสิ้นสภาพ ทรัพย์สินทางปัญญาตามกฎหมายได้กำหนดอายุการคุ้มครองทุกประเภทเอาไว้ และ (5) *หน้าที่ในการใช้สิทธิ* ทรัพย์สินทั่วไปผู้เป็นเจ้าของจะนำเอาทรัพย์สินของตนไปใช้หรือไม่ก็ได้ แต่สำหรับทรัพย์สินทางปัญญาบางประเภท กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญากำหนดไว้อย่างชัดเจน ผู้ทรงสิทธิจะต้องใช้สิทธิของตนตามวัตถุประสงค์ของการคุ้มครอง

1.2 ประเภทของทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษา

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา พบว่า ประเทศไทยยังไม่มีกรอบประเภททรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษาที่ชัดเจน แต่หน่วยงานที่รับผิดชอบได้แบ่งประเภททรัพย์สินทางปัญญา ออกเป็น 2 กลุ่ม (The Department of Intellectual Property, 2005; National Reform Steering Assembly, 2016) ได้แก่ (1) *ทรัพย์สินทางปัญญาของบุคคล* (Private rights) ประกอบด้วย ลิขสิทธิ์ (Copyrights) สิทธิบัตรการประดิษฐ์ (Patent) สิทธิบัตรการออกแบบผลิตภัณฑ์ (Industrial design) เครื่องหมายการค้า (Trade mark) และความลับทางการค้า (Trade secret) และ (2) *ทรัพย์สินทางปัญญาของชุมชน* (Community rights) ประกอบด้วย สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indication :GI) ทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resources: GRs) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge : TK) และการแสดงออกทางวัฒนธรรมท้องถิ่น (Traditional Cultural Expressions : TCEs) ซึ่งยังไม่สอดคล้องกับบริบทของทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ในสถาบันอุดมศึกษา

ทั้งนี้จากการศึกษาเอกสารในต่างประเทศ พบว่า องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization :WIPO) (2019a) ระบุว่าทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษามีความเกี่ยวข้องกับ “สินทรัพย์ทางวิชาการ” (Academic Assets) ที่มีการดำเนินงาน การใช้ประโยชน์ และการถ่ายโอนความรู้ร่วมกับภาคอุตสาหกรรม โดยเฉพาะการถ่ายโอนทรัพย์สินทางปัญญาและเทคโนโลยีนั้นไม่สามารถแยกจากการใช้ประโยชน์จากสินทรัพย์ทางวิชาการอื่นได้ อีกทั้งในมุมมองทางด้านการบัญชีกำหนดให้สินทรัพย์ทางวิชาการเป็นทั้งทรัพย์สินที่ไม่สามารถจับต้องได้และทรัพย์สินที่จับต้องได้ที่สถาบันการศึกษาเป็นเจ้าของสามารถบริหารจัดการ ควบคุม ใช้ประโยชน์ให้กับหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกสารเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจและสังคม อาจกล่าวสรุปได้ว่า สินทรัพย์ทางวิชาการ คือ สิ่งที่สามารถแปลงเป็นผลประโยชน์ทางสังคม หรือตัวเงินได้ มูลค่าของสินทรัพย์ทางวิชาการเกิดจากการรับรู้ และการนำสินทรัพย์ทางวิชาการไปประยุกต์ใช้ให้เกิดมูลค่ากับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของสถาบัน ซึ่งสถาบันอุดมศึกษามีพื้นฐานของความน่าเชื่อถือ และมีชื่อเสียงเพียงพอที่จะทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียตัดสินใจลงทุนและดำเนินการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์ รวมถึงการเพิ่มความสามารถในการแข่งขันโดยประเมินจากมูลค่าของสินทรัพย์ที่เพิ่มขึ้นของสถาบัน ทั้งนี้ สามารถแบ่งประเภทสินทรัพย์ทางวิชาการได้เป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

1) สินทรัพย์ทางปัญญา (Intellectual Assets) อันประกอบไปด้วย

1.1) *ทรัพย์สินทางปัญญา* คือ งานสร้างสรรค์ที่ได้รับการพิสูจน์ การคุ้มครองโดยกฎหมาย และรับรองจากภาครัฐ เช่น สิทธิบัตร ทรัพย์สินอุตสาหกรรม ลิขสิทธิ์ งานต้นฉบับรวมถึงโปรแกรมคอมพิวเตอร์ สิทธิในฐานข้อมูลและฐานข้อมูล การออกแบบผังภูมิของวงจรรวม และสิทธิการคุ้มครองพันธุ์พืช เป็นต้น

1.2) **สินทรัพย์ความรู้ (Knowledge Assets)** คือ ทรัพย์สินทางปัญญาประเภทหนึ่งที่กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาในบางประเทศไม่สามารถคุ้มครองได้ แต่การนำสินทรัพย์ความรู้ไปใช้จะถูกควบคุมด้วยกฎหมายหรือระเบียบอื่น เช่น กฎหมายการค้า กฎหมายอาญา เป็นต้น เช่น ความลับทางการค้า Know-how ความชำนาญ สารสนเทศ ข้อมูลที่เป็นกรรมสิทธิ์ รวมถึงสิ่งประดิษฐ์ที่ไม่มีหรือไม่ได้รับสิทธิบัตร ความคิดและแนวคิด ทฤษฎีและเหตุผล คำแนะนำและการแก้ปัญหา เป็นต้น ซึ่งสินทรัพย์ความรู้มักถูกเก็บเป็นความลับโดยได้รับการคุ้มครองความเป็นเจ้าของและการนำไปใช้งาน แต่ในสภาพแวดล้อมทางวิชาการของสถาบันอุดมศึกษา การไม่เปิดเผยความรู้ไม่สามารถทำได้เนื่องจากขัดแย้งกับแนวปฏิบัติและจริยธรรมทางวิชาการ

2) **สินทรัพย์ที่ไม่ใช่สินทรัพย์ทางปัญญา (Non-Intellectual Assets)** ประกอบด้วย

2.1) **คอลเลกชัน (Collection)** หมายถึง แหล่งรวบรวมทรัพยากรสารสนเทศเพื่อการศึกษาภายในสถาบันอุดมศึกษา เช่น ห้องสมุด ศูนย์สารสนเทศ เป็นต้น

2.2) **โครงสร้างพื้นฐาน**ในสถาบันอุดมศึกษา เช่น ทุนมนุษย์ เครื่องมือ/อุปกรณ์ในการปฏิบัติงาน ห้องปฏิบัติการ เป็นต้น

2.3) **สินทรัพย์ทางการเงิน** เช่น กองทุนสิทธิบัตร กิจกรรมก่อนการลงทุน งบประมาณ เป็นต้น

2.4) **สินทรัพย์ดำเนินการ** เช่น สำนักถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เน้นการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา การสนับสนุนการทำงานร่วมกันในองค์กรที่เน้นการใช้โครงสร้างพื้นฐานการวิจัย/สัญญาวิจัย การทดลองทางคลินิกที่เน้นการเข้าถึงผู้ป่วยและโครงสร้างพื้นฐานการวิจัย สำนักงานถ่ายทอดความรู้ที่เน้นทรัพย์สินทางปัญญาและทรัพย์สินอื่นๆ ศูนย์การศึกษาที่เน้นการใช้ความสามารถด้านการศึกษา เป็นต้น

2.5) **สินทรัพย์เชิงกลยุทธ์** เช่น ใบอนุญาต/ใบรับรองการปฏิบัติงาน การเข้าถึงเงินทุนสาธารณะ และเงินอุดหนุน ชื่อเสียงของสถาบันอุดมศึกษา วัฒนธรรมความเป็นผู้ประกอบการ เป็นต้น

1.3 **บทบาทของสถาบันอุดมศึกษาที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญา**

ปัจจุบันทรัพย์สินทางปัญญาเข้ามามีบทบาทอย่างมากในสถาบันอุดมศึกษาอันเกิดจากภารกิจและกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในสถาบันอุดมศึกษา แต่ละสถาบันต่างคำนึงถึงการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและเชิงพาณิชย์มากขึ้น โดยบทบาทหลักของทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษา (Intellectual Office, 2007; World Intellectual Property Organization: WIPO, 2019b) มีดังนี้

1) สนับสนุนให้มีการปฏิบัติงานและสร้างผลงานทางวิชาการอย่างอิสระ การสร้างทรัพย์สินทางปัญญานั้นเกิดจากการสนับสนุนของสถาบันการศึกษาในการวิจัย การเรียนการสอนและการให้บริการวิชาการ การเป็นที่ปรึกษาและการสร้างความร่วมมือทางด้านการวิจัย ซึ่งสถาบันการศึกษาต้องควบคุม ดูแล บริหารจัดการทรัพย์สินทางปัญญา และคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาเหล่านี้ รวมถึงการวางนโยบายด้านการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาที่มีประสิทธิภาพ

2) ด้านการเรียนการสอน กิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในสถาบันอุดมศึกษาล้วนมีบทบาทในการสร้างสรรค์ทรัพย์สินทางปัญญา เช่น สื่อการสอน วิทยานิพนธ์ งานวิจัย ตำรา บทความ โปรแกรมคอมพิวเตอร์ เป็นต้น แต่ด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารอาจก่อให้เกิดปัญหาและความขัดแย้งด้านความเป็นเจ้าของและการใช้งานมากขึ้น ดังนั้นสถาบันอุดมศึกษาจำเป็นต้องมีนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาที่

เหมาะสมเพื่อจัดการเรื่องความเป็นเจ้าของและการจัดการสื่อการสอน การเข้าถึงข้อมูลทางวิชาการ และการใช้สื่อของบุคคลที่สาม

3) ด้านการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นการวิจัยพื้นฐาน (Basic Research) หรือการวิจัยประยุกต์ (Applies Research) ที่เกิดขึ้นภายในสถาบันอุดมศึกษา สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาและการอนุญาตให้ใช้สิทธิในผลการวิจัยที่มีผลลัพธ์ในรูปแบบของการประดิษฐ์ สิ่งประดิษฐ์ที่สามารถนำไปจดสิทธิบัตร รวมถึงผลงานวิจัยที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้จากแนวคิด หรือต้นแบบในระดับห้องปฏิบัติการ ยังต้องอาศัยการวิจัยและพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อต่อยอดนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์

4) การถ่ายโอนความรู้และการนำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์ สถาบันการศึกษาต้องคำนึงถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้องอย่างครอบคลุมและครบถ้วน ทั้งนี้จำเป็นต้องศึกษาสภาพปัญหาและบริบทขององค์กรในการถ่ายโอนความรู้ ซึ่งเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันการศึกษากับองค์กร การเป็นที่ปรึกษาให้กับบริษัทเอกชนของบุคลากรในสถาบันการศึกษา ซึ่งเป็นการถ่ายโอนความรู้ระหว่างสถาบันการศึกษาและบริษัทเอกชน รวมถึงการพัฒนาผู้เชี่ยวชาญของสถาบันอุดมศึกษาอย่างต่อเนื่อง โดยมีการให้ความคุ้มครองวิธีการและรูปแบบที่เกิดจากกระบวนการเรียนการสอนและการถ่ายโอนความรู้ของสถาบันการศึกษา และ

5) การสร้างและการจัดการความรู้ใหม่ โดยการนำผลผลิตที่สถาบันการศึกษาได้สร้างโดยตรงจากการบริการวิชาการและความรู้สู่ชุมชน เช่น การตีพิมพ์ผลงานวิชาการในวารสารวิชาการหรือการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการในรูปแบบต่างๆ การสนับสนุนทางด้านวิจัย การสร้างงานวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของโครงการที่ได้รับ การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกสถาบันการศึกษาทั้งภาครัฐและภาคเอกชน การถ่ายโอนเทคโนโลยี การดูแลผลกำไรของสถาบันการศึกษอันเกิดจากสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาอย่างมีประสิทธิภาพและความสำคัญของทรัพย์สินทางปัญญาที่มีผลต่อการสร้างมูลค่าทางการเงินแก่สถาบันการศึกษา

1.4 การจัดการทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษา การจัดการทรัพย์สินทางปัญญาเริ่มต้นมาจากการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาในองค์กรเชิงธุรกิจที่ประสบความสำเร็จ ส่งผลองค์กรประเภทอื่นตระหนักและให้ความสำคัญกับการจัดการทรัพย์สินทางปัญญามากขึ้น ซึ่งแต่ละองค์กรต่างมีกระบวนการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาที่แตกต่างกันไป สำหรับสถาบันอุดมศึกษายังไม่มีกระบวนการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาที่ชัดเจน แต่ได้ประยุกต์กรอบของหน่วยงานในระดับประเทศและต่างประเทศมาใช้ในการจัดการ ซึ่งเมื่อพิจารณากระบวนการของการจัดการทรัพย์สินทางปัญญามีกระบวนการจัดการที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทและกลยุทธ์ขององค์กรเป็นสำคัญ โดยการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาสามารถแบ่งออกเป็น 3 กระบวนการหลัก (Powell & Owen-Smith, 1998; Tang & Tunzemann, 2000; Shimoda, 2005; World Intellectual Property Organization, 2010; Fiscal Policy Research Institute, 2006; The Department of Intellectual Property, 2017) คือ

1) การสร้างสรรค์และผลิตทรัพย์สินทางปัญญา สนับสนุนให้มีการคิดค้นวิจัย สร้างสรรค์ความคิด สิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ ให้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่างๆ ได้ ก่อให้เกิดสมรรถนะหลักขององค์กร (Core Competency)

2) การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา เน้นการดำเนินการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาโดยผ่านสิทธิทางกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง การจดทะเบียนและขึ้นทะเบียนทรัพย์สินทางปัญญาตามประเภทของการคุ้มครอง และ

3) การนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ประโยชน์และเพิ่มคุณค่าให้กับทรัพย์สินทางปัญญา การนำทรัพย์สินทางปัญญาที่มีในองค์กรไปใช้ในการหาประโยชน์ได้ 2 ทางคือการนำเอาทรัพย์สินทางปัญญาที่สร้างสรรค์ขึ้นในประเทศมาใช้ประโยชน์ (Inner Knowledge Commercialization) และการนำเทคโนโลยีจากต่างประเทศมาใช้ประโยชน์ (External Knowledge Commercialization) ซึ่งเป็นการนำทรัพย์สินทางปัญญาจากภายนอกมาใช้ให้เกิดประโยชน์ (License-in) (Office of the National Economic and Social Development Board, 2016) รวมถึงการนำทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่แล้วมาต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าให้กับทรัพย์สินทางปัญญา

1.5 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา ประกอบไปด้วย 4 ปัจจัย (Powell & Owen-Smith, 1998; Tang & Tunzemann, 2000; Shimoda, 2005) คือ

1) **นโยบาย** นโยบายที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สินทางปัญญานั้นมีทั้งนโยบายในระดับสากล นโยบายระดับประเทศและนโยบายในระดับองค์กร และส่วนผลักดันที่ทำให้เกิดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาขึ้นนั้นก็คือกฎหมาย กฎหมายเป็นระเบียบข้อบังคับที่ทุกคนต้องปฏิบัติตามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากมีการกระทำผิดนั้นหมายความว่าโทษที่ต้องได้รับ เช่นเดียวกับกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ซึ่งมีทั้งส่วนของกฎหมายที่กล่าวถึงการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา กฎหมายที่ระบุสิทธิความเป็นเจ้าของในทรัพย์สินทางปัญญาแต่ละประเภท การให้ผลตอบแทนที่เหมาะสมกับสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา และการให้บริการและการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาขององค์กรที่บริการทรัพย์สินทางปัญญาโดยไม่ขัดต่อกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา

2) **องค์กร** องค์กรเป็นปัจจัยหนึ่งที่สำคัญในการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งเป็นองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร และมีหน้าที่ในการบริการวิชาการแก่สังคม ซึ่งความรู้ที่เผยแพร่สู่สังคมนั้นถือเป็นทรัพย์สินทางปัญญาประเภทหนึ่ง อีกทั้งสถาบันอุดมศึกษายังเป็นแหล่งผลิตและใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาองค์กรหนึ่งเช่นกัน

3) **ทรัพย์สินทางปัญญา** ทรัพย์สินทางปัญญาเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา โดยเฉพาะการให้ความหมาย การแบ่งประเภท ลักษณะของทรัพย์สินทางปัญญา รูปแบบของทรัพย์สินทางปัญญา และการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา และ

4) **เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร** เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นปัจจัยที่ทุกองค์กรจะต้องเผชิญ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาที่นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาเป็นส่วนหนึ่งในการเรียนการสอน การวิจัยและการผลิตสื่อการเรียนการสอน

1.6 ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา ทรัพย์สินทางปัญญานับว่ามีประโยชน์ต่อหลายภาคส่วน (Caldera & Debande, 2010) อันได้แก่ *ภาคการศึกษา* สามารถใช้ทรัพย์สินทางปัญญาที่สร้างสรรค์ขึ้นภายในสถาบันอุดมศึกษาใช้ในการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม การพัฒนาชุมชน สังคม และฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศ รวมถึงการพัฒนานักวิจัย บุคลากร และนักศึกษาให้มีทักษะในการสร้างสรรค์ และนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด *ภาคอุตสาหกรรม* ก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างภาคอุตสาหกรรมและสถาบันอุดมศึกษาในการทำวิจัยและพัฒนา (Research and Development: R&D) ร่วมกัน เป็นผลให้ภาคอุตสาหกรรมสามารถประหยัดงบประมาณ เวลา และบุคลากรในการทำวิจัยเอง นอกจากนี้ยังเพิ่มศักยภาพทางการแข่งขันของธุรกิจในตลาดโลกให้กับภาคอุตสาหกรรมอีกด้วย และ*ภาครัฐและภาคสังคม* สามารถนำองค์ความรู้จากสถาบันอุดมศึกษาไปใช้ในการแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนประเทศ นอกจากนี้ชุมชน

และสังคมยังได้รับการพัฒนาตามภารกิจด้านการบริการวิชาการสู่ชุมชนที่สถาบันอุดมศึกษาจะนำองค์ความรู้และทรัพย์สินทางปัญญามาถ่ายทอดสู่ชุมชนและสังคม

2. นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษา

นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาถือเป็นรากฐานสำคัญของการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบัน ซึ่งนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาจะทำหน้าที่เป็นจุดเริ่มต้นและจุดเชื่อมโยงความเข้าใจร่วมกันระหว่างสถาบัน บุคลากร นักวิจัย และนักศึกษาเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา และสิ่งจูงใจในการสร้างสรรค์ทรัพย์สินทางปัญญา นอกจากนี้นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญายังเป็นสิ่งที่กำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน วิธีการดำเนินการและจัดการทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันที่เกี่ยวกับความเป็นเจ้าของและการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการและเชิงพาณิชย์ รวมถึงการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกับภาคอุตสาหกรรม ภาครัฐและภาคสังคม การกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาให้เหมาะสมกับบริบทของสถาบันอุดมศึกษานั้นถือเป็นสิ่งสำคัญของสถาบันอุดมศึกษาในการยกระดับเข้าสู่การแข่งขันทางเศรษฐกิจของประเทศ

2.1 ภูมิทัศน์ที่เปลี่ยนแปลง

การกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษา ควรคำนึงถึงความเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน (Powell & Owen-Smith, 1998; World Intellectual Property Organization, 2019b) ดังนี้

1) **นโยบายของรัฐบาล (Government Policy)** แรงผลักดันจากภาครัฐ หรือการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับภูมิภาคมีส่วนในการกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษา เนื่องจากนโยบายภาครัฐจะมีการตั้งเป้าหมายในการพัฒนาโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศเพื่อให้ทุกภาคส่วนได้ยึดถือและปฏิบัติตาม เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แผนยุทธศาสตร์ด้านทรัพย์สินทางปัญญา นโยบายเขตการค้าเสรี เป็นต้น รวมถึงกฎหมายของประเทศ และการสนับสนุนงบประมาณในการวิจัย ซึ่งสิ่งเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาว่าจะไปในทิศทางใดให้เหมาะสมกับเป้าประสงค์และบริบทของสถาบัน

2) **กลยุทธ์การดำเนินธุรกิจ (Business Strategy)** ความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจโลกถือเป็นแรงผลักดันให้สถาบันอุดมศึกษายอมรับการความสามารถในการแข่งขันในระดับประเทศ ระดับภูมิภาคและระดับโลก จากการถ่ายโอนงานวิจัยพื้นฐานไปสู่การพัฒนาเชิงพาณิชย์ในภาคอุตสาหกรรม หรือองค์กรธุรกิจขนาดใหญ่เพิ่มขึ้นถือเป็นการกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานขององค์ความรู้ของสถาบันการศึกษา (Von, 1988; Nelson, 1990; Khademi & Ismail, 2013)

3) **สถาบันอุดมศึกษา และคณะในสถาบัน (Universities and Faculty)** สถาบันอุดมศึกษาต้องยอมรับถึงการเปลี่ยนแปลงจากนโยบายภาครัฐที่ส่งผลต่อสภาพแวดล้อมภายนอกและโครงสร้างแรงจูงใจของสถาบันอุดมศึกษาในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น การวิจัย การเรียนการสอน เป็นต้น สถาบันอุดมศึกษาจะมีผู้ใช้บริการทางวิชาการสำหรับภาคอุตสาหกรรมในการให้ความรู้อันเกิดจากการวิจัยพื้นฐาน (Basic Research) หรือการผลิตบัณฑิตในตลาดแรงงานและสังคมอีกต่อไป แต่สถาบันอุดมศึกษาจะเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้สร้างสรรค์ทรัพย์สินทางปัญญาและนวัตกรรมที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากสถาบันอุดมศึกษาถือเป็นกลไกในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศมากขึ้น ความสำเร็จของสถาบันอุดมศึกษาและภาคอุตสาหกรรมคือการใช้เทคโนโลยีขั้นสูง ซึ่งสถาบันการศึกษาบางแห่งมีบทบาททางการเงินที่เข้มแข็งมากกว่าการเป็นศูนย์บ่มเพาะความรู้ใหม่ๆ แต่เติบโตในฐานะนักลงทุนร่วม (Matkin, 1994) นอกจากนี้คณะ/

สาขาวิชา รวมถึงอาจารย์ บุคลากร และนักศึกษาควรทำความเข้าใจถึงระบบการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา และการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์มากขึ้น

2.2 เป้าหมายหลักของนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา

เป้าหมายหลักของนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา คือ (1) ให้ความเชื่อมั่นทางกฎหมาย (2) ส่งเสริมการวิจัยทางวิทยาศาสตร์และการพัฒนาเทคโนโลยี (3) กระตุ้นให้นักวิจัยพิจารณาโอกาสที่เป็นไปได้ในการใช้ประโยชน์จากสิ่งประดิษฐ์เพื่อเพิ่มศักยภาพการส่งต่อผลประโยชน์ในภาคสังคม (4) จัดเตรียมสภาพแวดล้อมที่สนับสนุนการพัฒนาทางวิชาการและนวัตกรรม (5) สร้างความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดแย้งกันระหว่างสถาบันอุดมศึกษา ภาคอุตสาหกรรม และภาคสังคม และ (6) ตรวจสอบให้แน่ใจว่านโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาสอดคล้องกับกฎหมาย ระเบียบ และข้อบังคับของประเทศ (World Intellectual Property Organization, 2019b)

2.3 นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษา

สถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างประสบปัญหาด้านการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาอันเนื่องมาจากเป้าหมายของสถาบันอุดมศึกษาซับซ้อนกว่าภาคอุตสาหกรรม รวมถึงนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษาที่ไม่ชัดเจน อาทิ การตีความความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญา การแบ่งปันผลประโยชน์ การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่ดีมาจากพื้นฐานของการนำภารกิจ เป้าประสงค์ของสถาบันเป็นตัวตั้งว่าสถาบันการศึกษาวางตัวเองไว้ในมุมมองใดที่จะเป็นกลไกหนึ่งในการพัฒนาประเทศ เช่น การเป็นสถาบันการศึกษาเพื่อชุมชน การเป็นมหาวิทยาลัยวิจัยแห่งชาติ การเป็นมหาวิทยาลัยเฉพาะทาง เป็นต้น จากการศึกษาระเบียบ ข้อบังคับเกี่ยวกับนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศ พบว่าองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization, 2019c) ได้มีการจัดทำฐานข้อมูลนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาเพื่อเป็นตัวอย่างและแนวทางให้สถาบันอุดมศึกษาทั่วโลกสามารถศึกษาและนำไปสู่การพัฒนาไปเป็นนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่เหมาะสมในสถาบันการศึกษาของตนเองได้ ซึ่งจากการสำรวจพบว่ามีสถาบันอุดมศึกษาจำนวน 303 แห่ง (สถาบันอุดมศึกษาของรัฐ จำนวน 244 แห่ง และสถาบันอุดมศึกษาเอกชน จำนวน 59 แห่ง) จาก 73 ประเทศ และจาก 5 ทวีปทั่วโลก (ข้อมูล ณ วันที่ 17 มกราคม 2563) มีการกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษา และจัดเก็บนโยบายในฐานข้อมูลนโยบายทรัพย์สินทางปัญญากับองค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก และ

นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย โดยศึกษาจากระบบข้อบังคับด้านทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษาของไทยที่ได้รับการจัดอันดับในมหาวิทยาลัยโลกโดย Time Higher Education World University Rankings (2020) และ U.S. News & World Report (2020) จำนวน 16 แห่ง (ข้อมูล ณ วันที่ 17 มกราคม 2563) พบว่า สถาบันอุดมศึกษาของไทยมีนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่แตกต่างจากสถาบันอุดมศึกษาในต่างประเทศที่องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกได้รวบรวมไว้ 2 ด้าน คือ นโยบายด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยี และนโยบายด้านแบบผังภูมิของวงจรรวม ผลการวิเคราะห์นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาทั้งในประเทศและต่างประเทศข้างต้น สามารถแบ่งนโยบายทรัพย์สินทางปัญญาตามจุดเด่นหรือเป้าหมายที่สถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งกำหนด ออกเป็น 20 ด้านที่ครอบคลุมการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา ประกอบด้วย

(1) นโยบายด้านความร่วมมือกับภาคอุตสาหกรรม ภาครัฐและภาคสังคม (Collaboration) เช่น การลงนามความร่วมมือในการทำวิจัย การสนับสนุนทุนในการพัฒนาผลิตภัณฑ์และบริการ เป็นต้น

(2) นโยบายด้านการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ประโยชน์ (Commercialization)

(3) นโยบายด้านการรักษาความลับ (Confidentiality) เช่น การกำหนดข้อมูลบางอย่างให้เป็นความลับ แนวปฏิบัติในการรักษาความลับ เป็นต้น

(4) นโยบายด้านการขัดกันซึ่งผลประโยชน์อันเกิดจากทรัพย์สินทางปัญญา (Conflict of Interest) สถาบันการศึกษาควรมีการวางนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดการความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นในเรื่องของความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญา การจัดการ การคุ้มครองและการแสวงหาประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา

(5) นโยบายด้านการติดต่อเพื่อการทำวิจัยร่วมกัน (Contract Research)

(6) นโยบายด้านลิขสิทธิ์ (Copyright) สิทธิในการรับรู้ความเป็นเจ้าของ การคุ้มครองสิทธิตามกฎหมาย และสิทธิในการใช้งานอันมีลิขสิทธิ์

(7) นโยบายทั่วไปเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา (General) เช่น การระบุความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญา สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา การตั้งคณะกรรมการด้านทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น

(8) นโยบายด้านแรงจูงใจในการสร้างสรรค์ทรัพย์สินทางปัญญา (Incentives) เช่น ข้อกำหนดทางกฎหมายสำหรับนักวิจัยที่ต้องการเปิดเผยผลการวิจัย การลดหย่อนภาษีรายได้ที่ได้จากการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ในเชิงพาณิชย์ เป็นต้น

(9) นโยบายด้านการเข้าถึงแบบเปิด (Open Access) เช่น การเข้าถึงผลงานทางวิชาการของบุคลากรในสถาบันอุดมศึกษา เป็นต้น

(10) นโยบายด้านสิทธิบัตร (Patents) เช่น กระบวนการจดทะเบียนสิทธิบัตร การเป็นเจ้าของสิทธิบัตร การอนุญาตให้ใช้สิทธิในสิทธิบัตร เป็นต้น

(11) นโยบายด้านการคุ้มครองพันธุ์พืช (Plant varieties/Plant Breeders' Rights)

(12) นโยบายด้านการแบ่งปันรายได้จากทรัพย์สินทางปัญญา (Revenue Sharing)

(13) นโยบายด้านโปรแกรมคอมพิวเตอร์ (Software)

(14) นโยบายด้านการจดทะเบียนบริษัทใหม่ (Spin-off)

(15) นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดจากการสร้างสรรค์ของนักศึกษา (Students) คือ ทรัพย์สินทางปัญญาที่นักศึกษาในทุกระดับในสถาบันอุดมศึกษาได้สร้างสรรค์ขึ้นภายใต้หลักสูตรการเรียนการสอนของสถาบัน รวมถึงวิทยานิพนธ์และผลงานวิชาการอื่นๆ

(16) นโยบายด้านเครื่องหมายทางการค้า (Trademark)

(17) นโยบายด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น (Traditional Knowledge)

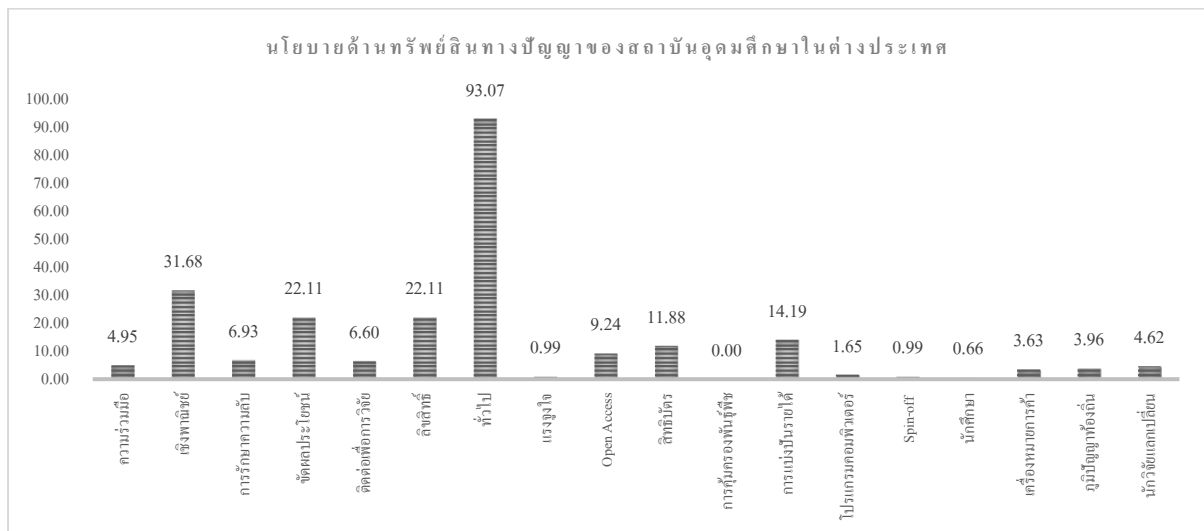
(18) นโยบายด้านการแลกเปลี่ยนนักวิจัย (Visiting Researchers) เช่น สัญญาวิจัย กรรมสิทธิ์และสิทธิในการใช้ผลงานวิจัย เป็นต้น

(19) นโยบายด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยี (Technology Transfer) และ

(20) นโยบายด้านแบบผังภูมิของวงจรรวม (Layout-Designs of Integrated Circuit)

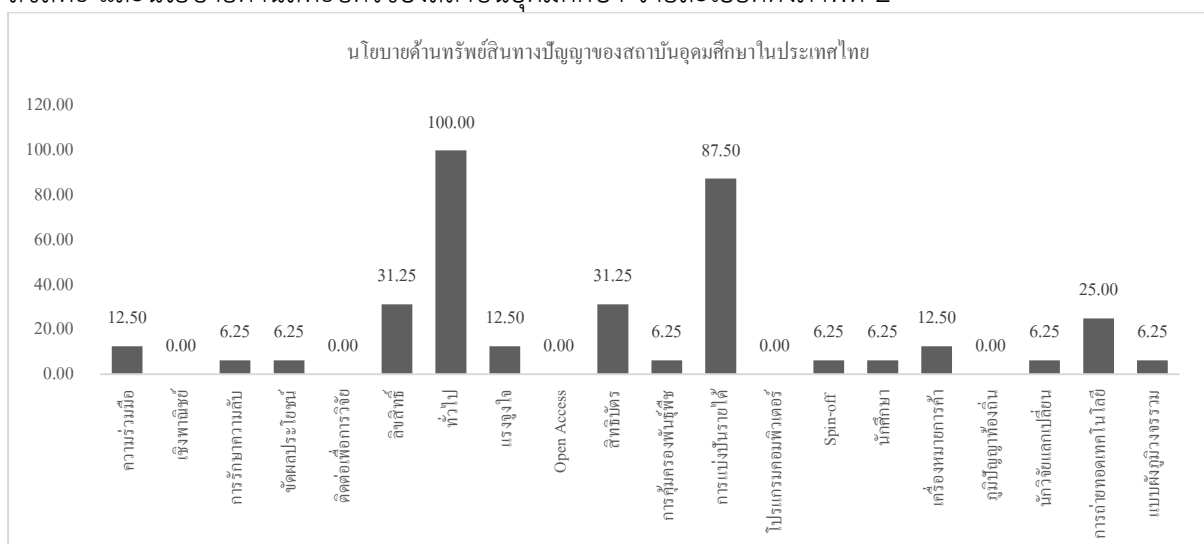
เมื่อพิจารณานโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาในต่างประเทศ พบว่า นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่สถาบันอุดมศึกษามีการกำหนดมากที่สุด คือ นโยบายทั่วไปเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา เช่น การระบุความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญา สิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา การตั้ง

คณะกรรมการด้านทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น รองลงมา คือ นโยบายด้านการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ประโยชน์ใน และนโยบายด้านการขัดกันซึ่งผลประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา และนโยบายด้านลิขสิทธิ์ รายละเอียดดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในต่างประเทศ

ส่วนนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทยนั้น นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่มีการกำหนดไว้มากที่สุด คือ นโยบายทั่วไปเกี่ยวกับทรัพย์สินทางปัญญา เช่น การตีความและระบุความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญา การคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา การตั้งคณะกรรมการด้านทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น รองลงมา คือ นโยบายด้านการแบ่งปันรายได้จากทรัพย์สินทางปัญญา และนโยบายด้านลิขสิทธิ์ และนโยบายด้านสิทธิบัตรของสถาบันอุดมศึกษา รายละเอียดดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งจะมีการกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาอย่างชัดเจน แต่ยังมีสถาบันอุดมศึกษาจำนวนอีกไม่น้อยที่ประสบปัญหาด้านนโยบายที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์สิน

ทางปัญญาที่ไม่ครอบคลุม หรือยังขาดทิศทางการกำหนดเป้าหมายของสถาบันว่าควรเป็นไปในทิศทางใดซึ่งอาจส่งผลให้เกิดปัญหาในการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันได้

2.4 ปัญหานโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษา

สถาบันอุดมศึกษาภายหลังมีการส่งเสริมและสนับสนุนด้านทรัพย์สินทางปัญญา ส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาทั่วโลกเร่งพัฒนากระบวนการผลิตและสร้างสรรค์ตลอดจนนำทรัพย์สินทางปัญญามาใช้ประโยชน์มากยิ่งขึ้น ซึ่งสิ่งที่จะนำพาให้การนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ประโยชน์ได้จริงนั้นคือสถาบันการศึกษาจะต้องมีนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่ชัดเจนและครอบคลุม หากแต่ในปัจจุบันสถาบันอุดมศึกษาหลายแห่งยังประสบปัญหานโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา ดังนี้

1) **นโยบายด้านการตีความความเป็นเจ้าของสิทธิทรัพย์สินทางปัญญา** ในด้านสื่อการเรียนการสอน ที่อยู่ในรูปสิ่งตีพิมพ์ เช่น หนังสือ ตำรา เอกสารประกอบการสอน บทความ งานวิจัย เป็นต้น (Fine & Castagnera, 2003; Downing, 2005; Lucibella, 2010) และสื่อการเรียนการสอนรวมทั้งผลงานวิจัยที่อยู่ในรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์และสื่อดิจิทัล สื่อออนไลน์ การศึกษาทางไกล การแลกเปลี่ยนถ่ายโอนข้อมูลผ่านอินเทอร์เน็ต เช่น เอกสารประกอบการเรียนการสอนออนไลน์ สไลด์ E-mail เป็นต้น (Kelley, Bonner, McMichael, & Pomea, 2002; Nollan, 2004; Clausen, 2004) นอกจากนี้ยังรวมถึงการพัฒนาหลักสูตรใหม่ หรือการปรับปรุงหลักสูตรเดิมที่มีอยู่ภายในคณะ และสถาบันที่อาจส่งผลให้เกิดความขัดแย้งระหว่างสถาบันและบุคลากรในเรื่องความเป็นเจ้าของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้น

2) **นโยบายการให้ผลตอบแทนในทรัพย์สินทางปัญญาของผู้สร้างสรรค์ผลงาน** โดยเฉพาะผลตอบแทนระหว่างสถาบันอุดมศึกษาและบุคลากรภายในสถาบัน (Kelley & McMichael, 2002) ควรยึดหลักความสมดุลแห่งผลประโยชน์ในการแบ่งผลตอบแทนอย่างเป็นธรรมและได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันอุดมศึกษาในปัจจุบันเริ่มมีการร่วมมือกับภาคอุตสาหกรรมภายนอกสถาบันในการส่งเสริมเรื่องทุนสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาต่างๆ ที่ส่งผลให้การแบ่งผลประโยชน์มีความซับซ้อนและยุ่งยากมากขึ้น

3) **นโยบายการให้บริการและการใช้ทรัพย์สินทางปัญญาของแหล่งบริการสารสนเทศ** ทั้งในแง่ของการผลิตฐานข้อมูลที่พัฒนาขึ้นของแหล่งบริการสารสนเทศ การใช้ฐานข้อมูลจากแหล่งสารสนเทศภายนอกสถาบัน รวมถึงสำนักพิมพ์ผู้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในการเผยแพร่ผลงานวิชาการ ซึ่งแหล่งสารสนเทศต้องมีนโยบายที่ชัดเจนในด้านการเป็นเจ้าของสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาและในฐานะผู้ใช้ทรัพย์สินทางปัญญาจากแหล่งภายนอกด้วย (Carter, Snyder, & Imre, 2007) และ

4) **นโยบายของประเทศในการส่งเสริมทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการค้า** การวางนโยบายในระดับประเทศในการส่งเสริมทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการค้านั้นต้องร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกประเทศที่ให้การสนับสนุนในเรื่องนี้โดยตรง เช่น องค์การการค้าโลก (WTO) และการทำข้อตกลงเขตการค้าเสรีระหว่างประเทศ (FTA) เป็นต้น

3. แนวทางในการร่างและกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในประเทศไทย

การกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาแต่ละแห่งขึ้นอยู่กับขอบเขต บริบท และเป้าประสงค์ของแต่ละสถาบัน ซึ่งไม่มีองค์กรหรือสถาบันใดที่สามารถกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันได้สมบูรณ์แบบ สิ่งสำคัญที่สถาบันการศึกษาจำเป็นต้องมีคือการกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อใช้ในการดำเนินงานและกำหนดความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาระหว่างสถาบันอุดมศึกษา บุคลากร นักศึกษา และนักวิจัยที่เข้าร่วมในกิจกรรมของสถาบันอุดมศึกษา ถึงแม้ว่าสถาบันอุดมศึกษาจะมีการกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาไว้แล้ว แต่นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่ใช้อยู่ควรที่จะปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ของโลกในปัจจุบัน สำหรับสถาบันอุดมศึกษาที่ไม่ได้กำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่ชัดเจนและเป็นลายลักษณ์อักษรนั้น องค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (World Intellectual Property Organization, 2019b) ได้จัดทำคู่มือรายการตรวจสอบการร่างหรือการกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาและสถาบันวิจัยไว้เพื่อเป็นแนวทางให้กับสถาบันอุดมศึกษาได้ปรับใช้ โดยมีประเด็นที่ควรพิจารณาในการร่างนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษา ดังนี้

3.1 การระบุความต้องการและผลลัพธ์ที่สถาบันอุดมศึกษาต้องการ (Identifying the needs and desired outcomes) สถาบันอุดมศึกษาควรทำความเข้าใจว่าสิ่งสำคัญที่ทำให้สถาบันการศึกษาตระหนักและกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาคือสิ่งใด ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะส่งผลกระทบต่อลักษณะและเนื้อหาของนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบัน นอกจากนี้สถาบันการศึกษาต้องระบุผลลัพธ์ที่สถาบันต้องการ เช่น การนำผลการวิจัยไปสู่การใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์และนวัตกรรมมากขึ้น ทั้งนี้กระบวนการในเชิงพาณิชย์ขึ้นอยู่กับความพร้อมของนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่มีประสิทธิภาพ รวมถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของสถาบันต้องเข้าใจถึงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาอย่างชัดเจน ตรงตามความคาดหวัง

3.2 วัตถุประสงค์และเป้าหมายของนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษา (Intellectual Property Goals and Objectives) พิจารณาจาก (1) การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของภูมิภาค (2) การแก้ปัญหาความท้าทายของสังคม ซึ่งความร่วมมือในการวิจัยส่วนใหญ่มุ่งแก้ปัญหาสังคมในระดับภูมิภาค (3) ความรับผิดชอบต่อสังคมของสถาบันอุดมศึกษา ผลประโยชน์ที่แท้จริงของการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาและลิขสิทธิ์ รวมถึงข้อผูกพันทางด้านจริยธรรมและสังคมของสถาบัน (4) ประโยชน์ที่ได้รับจากการร่วมมือกับภาคอุตสาหกรรม โอกาสในการร่วมมือกับภาคอุตสาหกรรมและนักลงทุน ซึ่งนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญามีความสำคัญต่อความมั่นใจและโปร่งใสในการทำงานร่วมกันระหว่างสถาบันการศึกษาและภาคอุตสาหกรรม (5) เงินทุนสนับสนุนการวิจัย (6) การเชื่อมโยงระหว่างความต้องการของบุคลากรกับนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่จะกำหนดขึ้น (7) การปฏิบัติตามหน้าที่และความไว้วางใจทรัพย์สินทางปัญญาคือเป็นสินทรัพย์ของสถาบันเทียบเคียงได้กับสินทรัพย์อื่นๆ ผู้บริหารควรจัดการทรัพย์สินทางปัญญาด้วยความระมัดระวัง นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาจะช่วยกำหนดขอบเขตหน้าที่ ความไว้วางใจในการจัดการสินทรัพย์เหล่านี้อย่างรอบคอบ (8) การหลีกเลี่ยงข้อพิพาท และ (9) การอธิบายนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาในเวทีระดับชาติ

3.3 การระบุและวิเคราะห์ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่ความสำเร็จย่อมมาจากผู้บริหารระดับสูงจนถึงผู้ปฏิบัติงาน และนักศึกษา การสื่อสารระหว่างสถาบันอุดมศึกษากับสภาพแวดล้อมทั้ง

ภายในและภายนอก รวมถึงความร่วมมือกับภาคอุตสาหกรรม โดยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ควรพิจารณาประกอบด้วย (1) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายใน นั่นคือการสร้างวัฒนธรรมนวัตกรรมและการเป็นผู้ประกอบการที่คำนึงว่าทรัพย์สินทางปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของงานประจำ และ (2) ความร่วมมือระดับภูมิภาค คือ การยอมรับการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงวิชาการและเชิงพาณิชย์ โดยพิจารณาร่วมกันกับ หน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้อง ภาคอุตสาหกรรมในท้องถิ่น เครือข่าย ชุมชนท้องถิ่น และกลุ่มชนพื้นเมือง

3.4 การทำความเข้าใจในบริบทและสภาพแวดล้อม ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกและภายในที่จะส่งผลกระทบต่อความสามารถของสถาบันอุดมศึกษาในการถ่ายโอนความรู้ และสร้างความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันอุดมศึกษาและภาคอุตสาหกรรม

1) **การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางกฎหมาย** นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันการศึกษาจะต้องสอดคล้องกับการดำเนินงานในระดับประเทศ กฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา และข้อกีดกันอื่นใดที่เกี่ยวข้องกับ บุคลากร และนักศึกษา ตลอดจนความเป็นเจ้าของและการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์

สภาพแวดล้อมของปัญหากฎหมายที่สำคัญ คือ (1) ระบบกฎหมายสำหรับสิ่งประดิษฐ์/การสร้างสรรคทรัพย์สินทางปัญญาของบุคลากร (2) กรรมสิทธิ์ในผลการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐหรือสาธารณะ (3) ความเป็นเจ้าของที่ระบุอย่างชัดเจนสำหรับนักศึกษา นักวิจัย และบุคลากร (4) ระบบการค่าของประเทศ (5) ข้อกำหนดเกี่ยวกับการถ่ายโอนทรัพย์สินทางปัญญาและการอนุญาตให้ใช้สิทธิ์ (6) การจัดตั้งบริษัทใหม่ (Spin-off) (7) องค์กรและการสนับสนุนกระบวนการเชิงพาณิชย์ในสถาบัน เช่น สำนักงานจัดการทรัพย์สินทางปัญญา หน่วยบ่มเพาะวิสาหกิจ เป็นต้น (8) ข้อกีดกันสำหรับการใช้งานวิจัย (9) การตีพิมพ์ผลงานทางวิชาการที่ได้รับทุนจากองค์กรสาธารณะ (9) การครอบครอง การใช้ และการถ่ายโอนสารชีวภาพ (กฎหมายความหลากหลายทางชีวภาพ) (10) การเข้าถึงและแบ่งปันผลประโยชน์ของทรัพยากรพันธุกรรมหรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (11) สิ่งจูงใจ เช่น ข้อกำหนดทางกฎหมายสำหรับนักวิจัยที่ต้องการเปิดเผยผลการวิจัย การให้รางวัล เป็นต้น และ (12) ความขัดแย้งทางผลประโยชน์เกี่ยวข้องกับหน่วยงานวิจัย และกิจกรรมด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันการศึกษา

2) **การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของสถาบันอุดมศึกษา** ปัจจัยภายในที่สำคัญที่ควรพิจารณาเมื่อมีการร่างนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันการศึกษา คือ นโยบายที่มีอยู่เดิมของสถาบันที่อาจส่งผลต่อการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาโดยการอนุญาตให้ใช้สิทธิ์ และการจัดตั้งบริษัทใหม่ รวมถึงวัฒนธรรมและวัฒนธรรมเชิงพาณิชย์ของสถาบัน การพิจารณาถึงกรอบนโยบายของสถาบันอุดมศึกษาหรือยุทธศาสตร์ที่มีอยู่ เช่น การมีส่วนร่วมของนักศึกษาในการทำวิจัย ความร่วมมือกับภาคอุตสาหกรรม การเข้าถึงนวัตกรรมแบบเปิด (Open Innovation) การเข้าถึงแบบเปิด (Open Access) ผลประโยชน์ทับซ้อน เป็นต้น และสถาบันควรมีการส่งเสริมเรื่องการเป็นผู้ประกอบการในกลุ่มนักศึกษา บุคลากร และผู้ประกอบการ

3) **การวิเคราะห์ระบบนิเวศท้องถิ่น (Local Eco-system)** หน่วยงานภาครัฐและชุมชนที่ให้การสนับสนุนในการสร้างนวัตกรรม และความสัมพันธ์ระหว่างภาคอุตสาหกรรมและสถาบันการศึกษา เครือข่ายระดับภูมิภาคที่เข้มแข็ง ซึ่งความสำเร็จของการถ่ายโอนความรู้ส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขของผู้ประกอบการความสามารถในการดูดซับความรู้ของสถาบัน ชุมชนในท้องถิ่น และการสื่อสารความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐที่มีบทบาทสำคัญในการใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์

3.5 การระบุประเด็นนโยบายที่สำคัญ สถาบันอุดมศึกษาควรมีการรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นสำหรับใช้ในการร่างนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบัน อาทิ การกิจของสถาบัน แหล่งเงินทุน ลักษณะของการวิจัยและทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบัน โครงสร้างพื้นฐาน กฎ ระเบียบการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา และการค้า เป็นต้น

1) **แนวทางในการร่างนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาในด้านบทบาทความรับผิดชอบ** ควรมีการระบุถึง *ความรับผิดชอบ* ในการพัฒนาและบริหารนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบัน เช่น กรรมการกำหนดนโยบาย คณะกรรมการที่ปรึกษา คณะกรรมการทรัพย์สินทางปัญญา เป็นต้น *ผู้อนุมัติ* หรือผู้รับผิดชอบในการอนุมัติ/อนุญาตให้ใช้นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา *ที่ปรึกษา* ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนานโยบาย กลุ่มบุคคลที่มีความเชี่ยวชาญในการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาและการจำหน่ายทรัพย์สินทางปัญญา *การรับแจ้ง/การรับรอง* การจัดการกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย *การวางแผนนำนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้* *ประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและเชิงพาณิชย์* และ*การกำหนดช่วงเวลาในการร่างนโยบายและการอนุมัติใช้นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา*

2) **ความเข้ากันได้กับการกิจและค่านิยมของสถาบันอุดมศึกษา** การร่างนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาควรพิจารณาถึง การกิจของสถาบันอุดมศึกษา แรงผลักดันจากความก้าวหน้าทางวิชาการ หรือเป้าหมายการใช้ประโยชน์ของทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงพาณิชย์ ความสำคัญของสถาบันอุดมศึกษา คือ การสอน การสร้างความรู้ การวิจัย ด้านมนุษยธรรมและการพัฒนาเศรษฐกิจของภูมิภาค การกิจของสถาบันกับการนำทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ในเชิงพาณิชย์ และกลยุทธ์ด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันที่มีความสมดุลระหว่างผลตอบแทนในเชิงพาณิชย์และผลประโยชน์สาธารณะ

3) **สินทรัพย์ทางการเงิน (Financial Resource)** สิ่งที่ต้องพิจารณา คือ *กระบวนการร่างและการดำเนินการตามนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาในการจัดหาแหล่งทุน งบประมาณในการสนับสนุนการวิจัย และการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดจากผลการวิจัยนั้น บุคลากรในหน่วยงานด้านการจัดการทรัพย์สินทางปัญญามีความสามารถเพียงพอ แหล่งงบประมาณเพื่อสนับสนุนการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา (การจด/แจ้งทรัพย์สินทางปัญญา) แหล่งงบประมาณเพื่อสนับสนุนการจัดตั้งบริษัทใหม่ และกองทุนของภาครัฐ หรือภาคอุตสาหกรรมที่สนับสนุนการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาในเชิงพาณิชย์ของสถาบัน*

4) **การวิจัยและทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษา** สิ่งที่ต้องพิจารณา คือ จุดประสงค์ในการวิจัยของสถาบันมุ่งเน้นที่ความต้องการของภาคสังคม หรือภาคอุตสาหกรรม ความเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาที่เกิดภายในสถาบัน การกำหนดประเภททรัพย์สินทางปัญญา การใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา การใช้ประโยชน์จากงานอันมีลิขสิทธิ์ที่สร้างสรรค์ขึ้นสถาบัน และการใช้งานที่เป็นธรรม การจัดการการใช้งานสิ่งพิมพ์ดิจิทัล หรือฐานข้อมูลดิจิทัลภายในสถาบัน และทรัพย์สินทางปัญญาที่นำไปใช้ประโยชน์ในเชิงพาณิชย์มากที่สุด

5) **ความเป็นเจ้าของ (Ownership)** สิ่งที่ต้องพิจารณา คือ *สถาบันอุดมศึกษามีสิทธิ์ที่จะคงไว้ซึ่งกรรมสิทธิ์ (ความเป็นเจ้าของ) ทรัพย์สินทางปัญญาที่สร้างขึ้นจากการปฏิบัติงานที่หน่วยงานภาครัฐให้ทุนสนับสนุนหรือไม่ สถานะของสถาบันที่เกี่ยวข้องกับความเป็นเจ้าของในการสร้างทรัพย์สินทางปัญญา เช่น อาจารย์ นักศึกษา นักวิจัยแลกเปลี่ยน เป็นต้น หรือในกรณีที่มีผู้สนับสนุนจากภายนอกและเป็นการทำวิจัยร่วมกัน สถานะของสถาบันในการเป็นเจ้าของทรัพย์สินทางปัญญาในแต่ละประเภท เช่น งานลิขสิทธิ์ ทรัพย์สินทางอุตสาหกรรม เป็นต้น และความรู้ ภาครัฐมีสิทธิ์ในทรัพย์สินทางปัญญาที่สร้างขึ้นในสถาบันอุดมศึกษา และ*

สถาบันวิจัยหรือไม่ และสถานะของสถาบันอุดมศึกษาในเรื่องของการเข้าถึงแบบเปิด การเข้าถึงนวัตกรรมแบบเปิด สิ่งพิมพ์ และความร่วมมือ

6) **โครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure)** สิ่งที่ต้องพิจารณา คือ ผู้รับผิดชอบในการจัดการทรัพย์สินทางปัญญาและการถ่ายโอนความรู้ หน่วยงานที่รับผิดชอบในการประเมินแนวโน้มทางเศรษฐกิจและมูลค่าของทรัพย์สินทางปัญญา และงบประมาณสนับสนุนสำหรับการดำเนินการของหน่วยงานที่รับผิดชอบด้านทรัพย์สินทางปัญญายั่งยืน

7) **การจัดการทรัพย์สินทางปัญญาและการใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ (Intellectual Property Management and Commercialization)** สิ่งที่ต้องพิจารณา คือ กระบวนการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา การอนุญาตใช้สิทธิ การกำหนดประเภททรัพย์สินทางปัญญา ความร่วมมือด้านทรัพย์สินทางปัญญา รายได้จากการทำวิจัยเชิงพาณิชย์ การแบ่งปันผลประโยชน์ระหว่างสถาบัน คณะ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ สัญญา (การโอนทรัพย์สินทางปัญญา สิทธิการใช้งาน) คำสั่ง (สัญญาจ้าง สัญญาร่วม สัญญาการวิจัย) การสนับสนุนและช่วยเหลือนักวิจัย/นักประดิษฐ์ในการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาและนำไปต่อยอด ความร่วมมือกับภาคอุตสาหกรรม และการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสถาบันกับภาคอุตสาหกรรม

8) **แรงจูงใจ (Incentive)** แรงจูงใจที่จะทำให้ให้นักวิจัย/นักวิชาการมีส่วนร่วมในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์เชิงพาณิชย์ คือ การให้สิทธิในทรัพย์สินแก่ผู้ประดิษฐ์ หรือผู้สร้างทรัพย์สินทางปัญญา การแบ่งปันผลประโยชน์ ค่าสิทธิและผลประโยชน์ทางการเงินอื่นๆที่เกิดจากการค้าทรัพย์สินทางปัญญา การเข้าถึงทุนในภาคอุตสาหกรรม ภาคธุรกิจ หรือการจัดตั้งบริษัทใหม่ เกณฑ์การส่งเสริมการศึกษาโดยคำนึงถึงกิจกรรมต่างๆ เช่น การจดสิทธิบัตร การออกใบอนุญาตสัญญาการวิจัย เป็นต้น กลไกในการสนับสนุนเพื่อช่วยเหลือนักประดิษฐ์ในระยะแรกของการพัฒนา เช่น พนักงาน ทรัพยากร เป็นต้น และการให้คำปรึกษานักวิจัยด้านการจัดการทรัพย์สินทางปัญญา

3.6 การร่างนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา

1) **ลักษณะและวัตถุประสงค์ของนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา** แม้ว่านโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาจะแตกต่างกัน แต่สิ่งสำคัญคือ ต้องเข้าใจธรรมชาติที่แท้จริงของนโยบายที่จะกำหนดขึ้น แนวปฏิบัติที่ดีในการร่างนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา คือ *ไม่ซับซ้อน* นโยบายที่ดีควรเป็นไปตามกฎหมายและข้อบังคับที่เกี่ยวข้องทั้งหมด และควรมีที่ปรึกษาทางกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญา ชัดเจน นโยบายสำหรับนักวิจัย บุคลากร และนักศึกษา ไม่ใช่กฎหมาย อย่างไรก็ตามควรมีกฎระเบียบและคำจำกัดความทางกฎหมายที่ชัดเจน เพื่อให้ใช้งานง่าย *คุณค่า/ค่านิยม* นโยบายที่ดีคือการยอมรับวัฒนธรรมและค่านิยมของสถาบัน *ความครอบคลุม* และการทำงานร่วมกับนโยบายด้านอื่นๆของสถาบัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายโดยรวมของสถาบัน *ความเฉพาะเจาะจง* การร่างนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันจะต้องพิจารณาถึงภารกิจ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และค่านิยม ความสามารถในการวิจัย สภาพแวดล้อม และทรัพยากรที่มีอยู่ในสถาบัน และ*การค้าทรัพย์สินทางปัญญา*อย่างมีความรับผิดชอบ เน้นบทบาทของสถาบันในการสร้างและให้ผลตอบแทนจากการลงทุนให้กับสังคม

2) **เครื่องมือขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลก (WIPO)** ที่จะช่วยในการร่างนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษา ได้แก่ ฐานข้อมูลนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษา ประกอบด้วยคู่มือและข้อตกลงมากกว่า 650 รายการ จาก 70 ประเทศทั่วโลก นอกจากนี้ยังมีเทมเพลต

นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาสำหรับสถาบันการศึกษาและสถาบันวิจัย โดยสามารถปรับหลักเกณฑ์ขององค์การทรัพย์สินทางปัญญาโลกมาใช้ในการกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันตนเองได้

3) การตรวจสอบนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษา นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่สถาบันร่างขึ้นต้องมีความสอดคล้องกับแนวปฏิบัติที่ดี ทิศทางเชิงกลยุทธ์ และข้อกำหนด/ระเบียบของสถาบันอุดมศึกษา

4) การนำนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาไปใช้ เป็นการเตรียมการเพื่ออนุมัติใช้นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาอย่างเป็นทางการ

3.7 การสื่อสารและการนำนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ ประกอบด้วย 3 ขั้นตอนหลัก คือ กลยุทธ์การสื่อสาร การสร้างความตระหนัก และการสร้างความมั่นใจในการปฏิบัติตามนโยบาย

1) กลยุทธ์การสื่อสาร คือการพิจารณากลยุทธ์ด้านนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาไปใช้ในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ

2) การปฏิบัติเพื่อเพิ่มความตระหนักรู้ด้านทรัพย์สินทางปัญญา ได้แก่ (1) การส่งเสริมการสร้างสรรคทรัพย์สินทางปัญญา (2) ควรมีหลักสูตรทรัพย์สินทางปัญญาในการศึกษาขั้นพื้นฐาน (3) จัดการประชุม การฝึกอบรมด้านทรัพย์สินทางปัญญาให้กับนักวิจัย บุคลากร และนักศึกษา และ (4) ให้ความช่วยเหลือนักวิจัยในการพัฒนาทรัพย์สินทางปัญญา

3) การบังคับใช้นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา โดยพิจารณาจากผู้รับผิดชอบควบคุมในการบังคับใช้นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา การดำเนินการตรวจสอบประสิทธิผลและการปฏิบัติตามนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญา รวมถึงการจัดการความขัดแย้งทางผลประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญา

3.8 การตรวจสอบ ประเมินและปรับปรุงนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษา นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาจำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนเมื่อเวลาผ่านไป รวมถึงการเปลี่ยนแปลงของสภาพเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรม อาจส่งผลต่อแนวปฏิบัติตามนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่เคยกำหนดไว้ ซึ่งนโยบายที่ดีต้องมีการปรับปรุงและทบทวนอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ โดยพิจารณาทิศทางเชิงกลยุทธ์ของสถาบัน การเปลี่ยนแปลงข้อกำหนดทางกฎหมาย ระเบียบและข้อบังคับ และข้อเสนอแนะที่ได้รับจากผู้ใช้นโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาของสถาบันอุดมศึกษาเป็นพื้นฐานในการปรับปรุงนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่เดิม

บทสรุป

สถาบันอุดมศึกษาถือเป็นคลังความรู้ของประเทศที่รวบรวมผลงานทางวิชาการรูปแบบต่างๆ ของบุคลากรภายในสถาบัน ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สามารถนำไปยกระดับ ต่อยอด และพัฒนาให้เป็นนวัตกรรม รวมถึงการนำไปสู่การใช้ประโยชน์ในเชิงวิชาการและเชิงพาณิชย์ได้ การจัดการทรัพย์สินทางปัญญาเพื่อต่อยอดให้เป็นนวัตกรรมจำเป็นต้องอาศัยการจัดการและกระบวนการทำงานที่ชัดเจน สิ่งเปรียบเสมือนหัวเรือนำพาให้การจัดการทรัพย์สินทางปัญญาในสถาบันอุดมศึกษาประสบความสำเร็จก็คือนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาซึ่งเป็นตัวกำหนดทิศทางให้เรือหันไปในทิศทางที่ถูกต้องและเกิดประโยชน์อันสมดุลงกับทุกภาคส่วน ไม่ว่าจะเป็นภาคอุตสาหกรรม ภาครัฐและภาคสังคม และ เนื่องจากภารกิจหลักของสถาบันอุดมศึกษามีความแตกต่างจากองค์กรประเภทอื่น ส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาต้องรักษาสสมดุลในการนำผลงานทางวิชาการของสถาบันไปใช้

อย่างระมัดระวัง ท่ามกลางความคาดหวังในฐานะแหล่งผลิตองค์ความรู้ของประเทศ ความคาดหวังในฐานะ
กลไกและฟันเฟืองในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ และความคาดหวังในฐานะหน่วยงานที่รับใช้สังคมมา
อย่างยาวนาน ดังนั้นการกำหนดนโยบายด้านทรัพย์สินทางปัญญาที่ชัดเจนและเหมาะสมกับบริบทของ
สถาบันอุดมศึกษาส่งผลให้สถาบันอุดมศึกษาสามารถข้ามผ่านการแข่งขันทางเศรษฐกิจที่รุนแรงทั้งในธุรกิจ
การศึกษา และธุรกิจระดับโลก

เอกสารอ้างอิง

- Caldera, A., & Debande, O. (2010). Performance of Spanish universities in technology transfer: an empirical analysis. *Research Policy*, 39(9). 1160-1173.
- Carter, H., Snyder, C., & Imre, A. (2007). Library Faculty Publishing and Intellectual Property Issues: A survey of Attitudes and Awareness. *Libraries and the Academy*, 7(1). 65-79.
- Chareonwongsak, K. (2007). *The 5th Wave, Social Philosophy, Desirable Society in 21st Century*. Bangkok: Success Media.
- Clausen, H. (2004). Intellectual property, the internet and the libraries. *New Library World*, 105(1206/1207). 417-422.
- Dai, Y., Popp, D., & Bretschneider, S. (2005). Institutions and intellectual property: the influence of institutional forces on university patenting. *Journal of Policy Analysis and Management*, 24(3). 579-598.
- Downing, D. B. (2005). Academic Freedom as Intellectual Property: When Collegiality Confronts the Standardization Movement. *Symploke*, 13(1-2). 56-79.
- Fine, C. R., & Castagnera, J. O. (2003). Should there be corporate concern?: Examining American university intellectual property policies. *Journal of Intellectual Capital*, 4(1). 49-60.
- Fiscal Policy Research Institute. (2006). *Final Report of Procurement for the Consultants of National Master Plan of Intellectual for Free Trade Negotiation*. Bangkok: Fiscal Policy Research Institute.
- Granstrand, O. (1999). *The Economics and the Management of Intellectual Property*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Hemaratchata, C. (2001). *Characteristics of Intellectual Property Laws*. Bangkok: P.J. Plate Processor.
- Howkins, J. (2013). *Creative Economy: How People Make Money From Idea*. London: Penguin Books.
- Intellectual Property Department. (2010). *What is Intellectual Property*. Retrieved from http://www.ipd.gov.hk/eng/intellectual_property.htm#01
- Intellectual Property Office. (2007). *Intellectual asset management for universities*. Oxford: Intellectual Property Office.
- Kelley, K. B., & McMichael, J. S. (2002). Intellectual Property, Ownership and Digital Course Materials : A Study of Intellectual Property Policies at Two-and Four-Year Colleges and Universities. *Libraries and the Academy*, 2(2). 255-266.
- Kelley, K.B., Bonner, K., McMichael, J.S., & Pomea, N. (2002). Intellectual property, ownership and digital course material: a study of intellectual policies at two and four year colleges and university. *Libraries and the Academy*, 2(2). 255-266.

- Khademi, T., & Ismail, K. B. (2013). Commercialization success factors of university research and development commercialization capability. *Production & Manufacturing Research An Open Access Journal*, 2(1). 586-602.
- Kon, A. (2007). Intellectual Capital Management as Part of Knowledge Management Initiatives at Institutions of Higher Learning. *Journal of Knowledge Management*, 5(2). 181-192.
- Kumar, S. & Ellingson, J. (2007). Adaptive IP strategies in China: a tactical analysis. *Journal of Intellectual Capital*, 8(1). 139-158.
- Lucibella, C. (2010). File sharing and Ownership of Digital Objects: Intellectual Property According to Kant's Theory of Possession. *Theoretical & Applied Ethics* (November 2010), 35-42.
- Maesincee, S. (2007). *Change of the Globe: New Definition of Wealth = Post knowledge based society*. Bangkok: International Vintage.
- Matkin, G. W. (1994). Technology transfer and public policy: lessons from a case study. *Policy Studies Journal*, 22(2). 371-383.
- National Reform Steering Assembly. (2016). *Report of Economic Reform Steering, National Reform Steering Assembly, Intellectual Property Reformation*. Retrieved from <http://waa.inter.nstda.or.th/stks/pub/2017/20170307-intellectual-property-system-report-3.pdf>
- Nelson, R. R. (1990). U.S. Technological leadership: where did it come from and where did it come from and where did it go?. *Research Policy*, 19. 119-132.
- Nollan, R. (2004). Campus intellectual property policy development. *Reference Services Review*, 32(1). 31-34.
- Office of the Higher Education Commission, the Ministry of Education. (2008). *The 2nd Long Term Higher Education Framework, 15 Years (2008-2022)*. Bangkok: Higher Education Policy Planning, Office of the Higher Education Commission.
- Office of the National Economic and Social Development Board. (2016). *12th National Economic and Social Development Plan, 2017-2021*. Retrieved from http://www.nesdc.go.th/ewt_w3c/ewt_dl_link.php?
- Pinyosinwat, J. (2009). *Rationale of Rights Protection in Intellectual Property*. (Doctor of Laws Thesis, The Faculty of Law, Thammasat University).
- Powell, W.W. & Owen-Smith, J. (1998). Universities and the market for intellectual property in the life science. *Journal of Policy Analysis and Management*, 17(2). 253-277.
- Shimoda, R. (2005). Intellectual Property Management of National University Corporations. *International Journal of Intellectual Property Law, Economy and Management*, 1. 37-45.
- Smith, G. V. (1994). *The New Role of Intellectual Property in Commercial Transactions*. NY: Wiley.
- Tang, P., & Tunzelmann, V. (2000). Management, Governance and Intellectual Property: Electronic Publishing in the UK. *Journal of Management and Governance*, 4. 299-318.

- The Department of Intellectual Property, the Ministry of Commerce. (2017). *Annual Report 2018*. Bangkok: the Department of Intellectual Property.
- The Department of Intellectual Property, the Ministry of Commerce. (2005). *Basic Knowledge in Intellectual Property*. Bangkok: the Department of Intellectual Property.
- The World University Rankings. (2020). *World university rankings 2020*. Retrieved from https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2020/world-ranking#/page/0/length/25/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats
- Titu, M. A., Oprean, C., Stan, S., & Titu, S. (2017). The place and role of intellectual property policies in an advanced scientific research and education university. *International conference knowledge-based organization*, 1(23). 479-488.
- Toffler, A. (1980). *The Third wave*. United States: Bantam Books.
- U.S. News & World Report. (2020). *Best global universities rankings*. Retrieved from <https://www.usnews.com/education/best-global-universities/rankings?page=4>
- UNCTAD. (2008). *Creative economy report 2008*. NY: United Nation.
- UNESCO. (2013). *Creative economy report 2013 special edition: widening local development pathways*. Paris: United Nations/UNDP/UNESCO.
- Von, H. (1988). *Sources of innovation*. NY: Oxford University press.
- Wiputhanupong, C. (2009). The Management of Intellectual Property in Thailand University. *Sripatum Parithat Journal, Humanities and Social Sciences*, 9(1). 87-95.
- World Intellectual Property Organization (2019c). *Database of polices*. Retrieved from https://www.wipo.int/about-ip/en/universities_research/ip_policies/
- World Intellectual Property Organization. (2010). *Guidelines on Developing Intellectual Property Policy for Universities and R&D Organizations*. Retrieved from http://www.wipo.int/uipc/en/guidelines/pdf/ip_policy.pdf
- World Intellectual Property Organization. (2019a). *IP toolkit for universities and PRIs: IP policies*. Retrieved from https://www.wipo.int/about-ip/en/universities_research/ip_policies/
- World Intellectual Property Organization. (2019b). *Universities and intellectual property*. Retrieved from https://www.wipo.int/about-ip/en/universities_research/